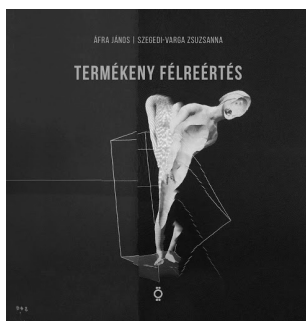

P. SIMON ATTILA

Tárgyilagos kimúlás

ÁFRA JÁNOS – SZEGEDI-VARGA ZSUZSANNA:
TERMÉKENY FÉLREÉRTÉS/PRODUCTIVE
MISREADINGS

Alföld Alapítvány
Debrecen, 2020
120 oldal, 3000 Ft

A *Termékeny félreértés/Productive Misreadings* különböző területeken alkotó szerzőpáros, Áfra János debreceni költő, kritikus, tanár és Szegedi-Varga Zsuzsanna budapesti-bostoni képzőművész közös kötete. A könyvet kézbe véve nemzetek és művészeti ágak határait átlépő kísérlettel van tehát dolgunk, emiatt könyvtárgynak is tekinthetjük, amely a verseskötet, a fordításkötet és a művészeti album metszetében helyezkedik el. Az olvasónak, belépve ebbe a transzmediális térbe, alapvetően három összetevő kölcsönviszonyára kell egyszerre tekintettel lennie az értelmezés során: a magyar és az angol nyelvű szövegekre, mellettük pedig a szövegekkel egyenrangú vizuális tartalomra – ideértve a kötet tipográfiáját és az oldalszámozást is. Utóbbi előbb A 8-tól A 56-ig tart, középtűt összefonódik a kötet másik felének számozásával (A 56, Ω 57, Ω 58, A 59, A 60, Ω 60), majd Ω 58-tól Ω 8-ig csökken.

Ha azt vesszük szemügyre, hogy a *Termékeny félreértés* miként kapcsolódik a két szerző eddigi életművéhez, akkor jelentős különbségeket találhatunk. Szegedi-Varga számos korábbi projektjéből fedezhetünk fel átvett technikát, problematikát. Ilyen a borítón szereplő mű; az A 11–A 22 oldalak között szereplő képek, amelyek az *Awkward Beauty* és a *Debated Utopia* stílusát idézik, vagy épp a törlés, képrontás mint eljárás központi szerepe, ahogy ezt már a *No Place for...*, az *Aproper Erasure* és a *Crisis of the Invisible* című munkáiban is láthattuk. A megszokott könyvformával is kísérletezett korábban *Double Erasure* című projektjében: a tipográfia jelentésképző erejének kiaknázásán túl a könyv linearitását is megtörve kihajtható, leporellószerű oldalakat illesztett be. Így az ő esetében a kötet eddigi munkái organikus folytatásának, helyenként a már meglévők továbbgondolásának tekinthető. Áfra költői életútjában jóval nagyobb elmozdulás regisztrálható. Igaz, hogy korábbi köteteiben is folyamatosan

nyitott a képzőművészetek felé (a *Glaukóma* versciklusait fotóportrék választják el, második kötetében, a *Két akarat*ban külön jegyzékben sorolja fel, hogy egyes versek esetében mely műalkotások jelentettek inspirációt; legutóbbi kötete, a *Rítus* borítóján pedig Incze Mózes festménye szerepel), ám a verseskötet megszokottnak tekinthető formájától, a szöveg primátusától nem távolodott el; a szöveg szóobjektumokra szabdalásával nem kísérletezett, és a tipográfia eszköztárát sem emelte a főbb jelentéssalkotó tényezők közé.

Mivel maga a kötet egyenrangú elemként kezeli a szöveget és a vizuális tartalmat, előre kell bocsátani, hogy a kritikai észrevételek alátámasztására szolgáló idézetek eleve torzítják a képet, hiszen a) a szöveget nem a kötetben szereplő elrendezésben jelenítik meg, b) a vizuális tartalom jellemzésére kénytelen szavakkal élni, vagyis a mediális határátlépéssel akaratlanul is megváltoztatja a jelentést. A kommentátornak azonban nincs más választása, hiszen a kötet leginkább szöveg- és képfolyamként írható le. Mediális kényszerűségből ugyan oldalakra tagolódik, ám a különböző oldalra került részeket nem választják el címek, nincs tartalomjegyzék vagy más, belső paratextus, ami a szövegfolyam szegmentálásáért felelne.

Már a cím is a három elem, a magyar és angol nyelvű szöveg, valamint a vizuális tartalom dinamikus és konfliktusos viszonyát vetíti előre, ugyanis aligha állítható, hogy a magyar és az angol cím között teljes szemantikai ekvivalencia állna fenn. A *misreading* jelenthet félreértést vagy félreolvasást is, míg a magyar *félreért* ez utóbbi jelentésárnyalatot nem vagy csak távolról hozza játékba. A kötet első oldalán (A 8) azonban a *félreértés*nek már a *misunderstanding* felel meg. A jelentések folytonos elmozdulására, kisiklására kerül a hangsúly, s ez jól jellemzi az egész kötet értelemképző stratégiáját is. Ezt erősíti a borítóhoz felhasznált kép, amely Szegedi-Varga egyik projektjéből, a *Fracture Analysis*ből való, melynek technikája a szerző honlapján szereplő leírás szerint egy telefon kamerájának *felszabadító félrehasználása* („the deliberate misusing of my iPhone camera”). A félrehasználás állhat például abban – magyarázza a debreceni MODEM videóján a *Lehet kortárs a freskó?* című pályázat fődíjasaként –, hogy panorámamódban ahelyett, hogy szép lassan körbefordulna a saját tengelye körül, olyan mozdulatokat tesz, mintha ecset lenne a kezében.

A cím programadásként értelmezhető. Ha félreértés, akkor még mindig az értelem, az értes terepén járunk, s az egymással dialógusba lépő felek kölcsönösen értelmesnek tartják egymás megnyilvánulásait; csak épp a szándékolt és a tulajdonított értelem nem fedi egymást. E kettő közti különbség pedig nem jelentésvesztéshez, épp ellenkezőleg, jelentéstöbb-lethez vezet, tehát termékeny. Vagyis a sugallt cél a jelentések folytonos elcsúszásában és elcsúsztatásában új értelemkonstrukciók kikutatása.

Az első oldalon (A 8) szereplő szöveg és a mellé helyezett kép is ezt erősíti: „Hát igaz”, kezdődik in medias res, s egy igazság belátásának pillanatában épp az derül ki, „hogy a megvilágosodás / csak a tükröződések keltette félreértés”. Ezzel egyfelől a kétértékű logika hazugság-paradoxonait idézi meg, másfelől azonban ki is lép ebből a keretből, hiszen nem azt állítja a megvilágosodásról, hogy hamis, hanem hogy félreértés. A mellette lévő, valamint a két oldallal későbbi kép a hosszú zárdővel készült fényképeken látható, szabálytalan vonalakat kirajzoló fényekkel dolgozik, ezzel a materialitás szintjén is megjelennek a félreértésekhez vezető tükröződések.

Tovább gyorsítja a jelentések örvénylését, hogy nem tudjuk, melyik, a magyar vagy az angol nyelvű szöveg tekintendő-e a kötet „eredeti” nyelvének: felépítése (kétnyelvű borító és fülszöveg, az angol és a magyar szöveg nem mindenütt feleltethető meg teljesen egymásnak)

azt sugallja, hogy egyenrangúak, emiatt a forrás- és célnyelv hierarchikus viszonyrendszere nem megfelelő értelmezési keret. A szövegek kapcsolata rendkívül széles spektrumon változik. A jelentésgazdagítás eszközei közé azokat a szöveghelyeket sorolom, melyeknél a különbség nem a magyar és az angol nyelv különbségeiből adódik, hanem amelyeknél a szemantikai ekvivalencia megsértése árán valamelyik változat elkülönül a másiktól, és amin keresztül a két szöveg jelentésmezeje egyszerre tágul. Ilyen a kiegészítés (az „or not” beszúrása a magyar sor végére, A 10); a párhuzamosan érvényes változatok létrehozása („Vele, mondják, / egyek vagyunk, / mégis tökéletlenül mások” – „With him, they say, / we are together, / yet imperfectly alone.”, A 16; vagy az A 20. oldalon a ’szabálytalanság’ szónak az ’irregularity’, egy oldallal később már a ’darkness’ felel meg); az ellentétek játékba hozása („Few believers in suspense.” – „Milliók hitetlen várakozásban.”, Ω 55–54.; „ahol elkezdted, ott véget ér, de nem zárul le sehol”, Ω 10 – „Where you start, it ends, and closes everywhere”, Ω 8).

Más helyeken a két szöveg konfliktusának lehetünk tanúi. Olykor szinte az olvashatatlan-ságig kitakarják egymást (A 13), másutt a jólformált mondat mellé szavakra hullott mondat-törmelék kerül: az Ω 55–54. oldalon a különkerült szavak és szintagmák melletti magyar mondat kerek és egész („A megsüllyedt város / tűzforró aszfaltján / égre emelt arcok hulláma csattan.”). Az Ω 22. oldalon a négyzet alakúra formált angol szóhalmazt egyre sűrűsödő magyar szóhalom veszi körbe, néhol át is fedi.

A szöveg mellett a vizuális sík a második jelentésalkotó réteg. A kötet elejét uraló erdő-tematikánál még az illusztráció alárendelt szerepét tölti be, de a befogadás során a képi sík egyenrangúvá válását regisztrálhatjuk. A kettő viszonyának a befogadás során érzékelhető megváltozását mi sem mutatja jobban, mint az A 24. oldalon szereplő kéziratos szövegről készült másolat. Bizonyos szavakat fekete négyyszögek takarnak ki, s rajtuk néhol angol szavak szerepelnek. Az A 41. oldalon már az előbbi kézirat átfirt, letisztázott változata olvasható, majd az Ω 17. oldalon ismét a kézirat bukkan föl, immár azonban beszúrt képként, áthúzva. Nem ez az egyetlen mise en abyme a kötetben, és a műben létrejövő majd megszűnő (áthúzott) mű a kötetben végighúzódo keletkezés és pusztulás témáinak formai megfelelője.

A keletkezés és pusztulás témái főként a mai társadalmi képzeletet uraló ökológiai problémák körül mozognak, ám egyetemes-személytelen pozícióból láthatjuk őket. A szöveg, a tipográfia és a képek szintjén is megjelenő széthullás, törmelékesség egy posztthumán állapot vízióját rajzolják ki. A néhol a Pilinszky-lírából idéző, gyakran ige nélküli mondatok állandó jelenné merevedett idejében mutatja fel az emberi (ön)pusztítást követő létet („Egy kék golyó változatlan fetrengése / a kozmikus sötétben. [...] Felperzselt szőrszálak régi testeken, / a múlttal elszámoló természet szaga”, A 56). Az emberi aktivitás pusztította világ képei egészítik ki a szövegeket: ilyen az A 30–31. és az A 46–51. oldal posztindusztriális tájból kimetszett fémépítményei, Ω 57–56. gyárkéménye. A gép-ember viszony a szakralitáson belülré kerül egy robot algoritmikus működésében: „De ki érez bármit is nullákból és egyesekből? / És milyen büntetés vár a [olvashatatlan szöveg] zsidó múzeum / vakbuzgó robotjára, amelyik ateista léte szüntelenül / másolja a Tóra szent szövegét? Vagy milyen áldás?” A rítus archaikus értelme foglalkoztatta Áfrát az előző kötetében, itt pedig a digitalizáció kijelölte jövő kontextusában veszi szemügyre.

A kötet, bár a költészet és a képzőművészet eszköztárával nagyrészt érvényes módon reflektál korunk meghatározó problémájára, néhol azonban szinte propagandisztikusnak, ha-

tásvadásznak és patetikuskak tűnik. Ilyen például az A 47–48. oldalon szereplő vers, ami beszédhelyzete szerint egy kerti fa belső monológja a kivágása után. A fa végignézte a csecsemőként anyjával hazatérő embert: „Miért haragudnék, a te lélegzeted, / de ahogy karjai közt veled hazatért, / még nem láttam a gyilkost bennem”.

A kötetkoncepció terén az oldalszámozás (alfától ómegáig) sugallta egészszelvőség a gyűjtemény mércéjével tarthatatlannak tűnik, emiatt az elgondolás legsikerületlenebb elemének tekinthető. Jóllehet József Attila szerint a mű határolt végtelenség, műegész, ez azonban aligha jelenti a közvetlen szemlélet számára való hozzáférhetőséget. Márpedig a kötet ezzel az eljárással ezen a szinten kívánja megragadni a problémát, megkerülve így és reflexió nélkül hagyva az emberi létezés és nézőpont szükségképpen végeességéből következő lételméleti belátásokat. Emiatt a közepére komponált, tetőpontnak szánt oldal, melyen A és Ω összetalálkozik, s ahol a kötet szövegei egymásra montírozódnak, képtelen betölteni a neki szánt szerepet.

Maga a kötet mint műtárgy a koncepció gyenge pontjai és néhány sikerületlen részlet ellenére is erős alkotás. A kétnyelvű szövegek és a képi elemek a befogadót is a különböző hordozók közvetítette értelem feltárására és szintetizálására készítetik. Az oldalról oldalra kibomló poszthumán világ víziója pedig olyan észlelési és olvasási tapasztalathoz vezet, melyben a befogadó a végtelenül nagy univerzum és a végtelenül parányi humán világ ütközőzónájába kerülve a személytelen jövőre nyíló jelenünk létezését érintő problémáival szembeüthet.

